Bakk Pál

Bálint Gábor Szentkatolna emlékezetében

Szentkatolna a Bálint Gábor születése 150. évfordulóján emléktáblát állít nagy szülöttje tiszteletére. Szüleinek telke századunk első felében két család tulajdonába került. A szülői ház helyén Harai Adolf épített új lakóházat — ennek falára került az emléktábla —, míg az udvarrészt Harai János építette be. A család emlékét napjainkig a *Bálintok* helynév őrzi. 1990 óta pedig a szentkatolnai általános iskola, amely a Bálint Gábor nevét viseli.

Bálint Gábor emléke az eltelt évtizedek során elhalványodott, rokonságán kívül kevesen tartották számon. Azok az intézmények, amelyekkel életében kapcsolatot tartott, illetve az eszperantisták értékelték, ápolták csak emlékét. Születésének 100. évfordulója alkalmából az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályán György Lajos egyetemi professzor mondott emlékbeszédet¹, halálának 70. évfordulójára időzítve pedig dr. Bodor András egyetemi professzor méltatta tárgyilagosan.² A Székely Nemzeti Múzeum sem feledkezett meg egykori támogatójáról. A tudós születése 130. évfordulóján a múzeum évkönyvében Zágoni Jenő adott róla rövid, tartalmas ismertetést.³

A mai ünnepség egyetemes nemzeti értékeink megbecsülésére is figyelmeztetni kíván. A kis nép — mondotta Veres Péter — a számot, a nagyságot és az erőt becsülettel, a szív és a szellem erejével pótolhatja. Szentkatolna népe ilyen gondolatoktól vezérelve tartotta feladatának Bálint Gábor kiemelését a feledés homályából.

Bálint Gábor sokgyermekes székely földműves katona-családból származott. Születésének évében, 1844-ben leégett a falu, és a tüzeset 1846-ban megisméltődött.⁴ A természeti csapások súlyát növelte a közteherviselés is, amelyet a császári katonák és lovaik ellátásának anyagi gondja jelentett.⁵

Az 1848-as szabadságharc során Háromszék vármegye önvédelmi harcából Szentkatolna lakossága derekasan kivette részét.⁶ Bálint Gábor édesapja is részt vett a csatákban. A szabadságharc leverése után még súlyosabb terhek nehezédtek a falu lakóira. Az orosz katonák és lovaik ellátása végett a falu népére szigorú beszolgáltatást róttak ki.⁷

Ilyen körülmények között indult a kis Bálint Gábor az egykori szülőháztól először a mai kántori lak helyén lévő, közel 500 éves múltra tekintő szentkatolnai katolikus felekezeti iskolába, amelyről önéletrírásában⁸ ad hiteles képet. 12 éves, amikor beiratják a kézdivásárhelyi elemi iskolába, aztán Csíksomlyón, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Nagyváradon tanul tovább, és ott is érettségizik.

Már 16 éves, amikor megszületik öccse, Benedek, a későbbi híres fametsző művész, akinek nevét kiállításain keresztül megismeri nemcsak Kézdivásárhely, Kolozsvár és Budapest, hanem Párizs, London is, s aki végül Békéscsabán telepedik le. Itt hal meg 1920. szeptember 20-án.

Kolozsvári kiállításának megnyitóján dr. Hermann Antal a következőket mondotta: „Félre- eső helyen, távol a kultúra és művészet eszközeitől és hatásaitól remeteként él. Egy nagy műterme van: a természet, nagy modellje: a nép.”⁹ A kiváló tehetségű képzőművész emléke különben éppoly méltatlanul sülyedt a feledés homályába, mint testvérbátyjáé, a híres tudósé.

¹ György Lajos: *Bálint Gábor emlékezete*. Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944. Kolozsvár 1945.

² Bodor András: *Az orientaliztika és a hazai magyar keletkutatás II. Korunk*, 1983. 9.

³ Zágoni Jenő: *130 éve született Szentkatolnai Bálint Gábor*. Aluta 1974-75.

⁴ Falujegyzőkönyv. 1846. március 23.

⁵ Falujegyzőkönyv. 1840. április 14.

⁶ Történelmi Lapok 1896-97. (Kolozsvár); Dávid Antal: *Háromszék nem alkszik*. Móra Kiadó, 1973.

⁷ Falujegyzőkönyv, 1849. augusztus 27.

⁸ *Szentkatolnai Bálint Gábor önéletrajzi naplótöredéke*. Közzéteszi Zágoni Jenő. Aluta 1980-81.

⁹ *Bálint Benedek és a székely népművészet*. A Kézdivásárhelyi Székely Társaság kiadása, 1910.

A világot járó tudós szűkebb pátriájától nem szakadt el. Aggudalommal töltötte el szülőföldjének elmaradottsága és az ebből eredő szegénység. Erről tanúskodik *Mikor kezdődött a székelység nyomorúsága?* című írása is.¹⁰ Mind szóban, mind írásban bírálta az akkori elavult elméleti oktatást, mivel mellőzték a gyakorlati ismereteket. Szorgalmazza ipariskolák létesítését. A nép felemelkedésének lehetőségét már akkor a villamosításban és az iparosításban látta. Segítő szándékának szellemi kisugárzása a múlt század végén serkentőleg hatott Szentkatolna életére, amelyet az akkor történt változások igazolnak. Ekkor hozza létre Bardocz Mihály tanító a Kiszgadzakört és az Olvasókört. A fiatal Hamar Endre tanító nemesített csigolyaültetvényt telepít, kosárfonó tanfolyamot indít, és gyümölcsfa-iskolát létesít. A selyemhernyó-tenyésztés bevezetése céljából a templom előtti pázsitot eperfákkal ülteti be, viszont az éghajlati viszonyok miatt ez nem vált be. Ennek emlékét még ma is néhány öreg eperfa őrzi.

Századunk közepén még beszéltem olyan idős emberekkel, akik látták vagy éppen személyesen ismerték az idős professzort. Emlékezetükben főleg olyan epizódok maradtak meg, amelyek szokatlanságuk miatt vonták magukra a falusiak figyelmét. A 90 éves Pál Mária néni Bálint Gábor alakjára így emlékezett vissza: „Egyenes tartású, középmagas, gyors mozgású, kemény ember volt. Dús szakálla, dús fekete haja, széles homloka és éles villogó szemei voltak. Mint fiatal leány, néha azt hittem, hogy valamiért haragszik, de ha megszólalt, nagyon kedvesen, barátságosan beszélt” — mondotta Mária néni.

Szülei halála után Szentkatolnán rokonainál, legtöbb időre húga családjánál, Rozáliánál szállt meg, aki Serény László kovácsmester felesége volt. Gyakran látogatott el rokonához, Bakk Ádámnéhoz, de felkereste Katalin testvérét is. A falu ifjúsága az akkor fiatal Hamar Endre tanító vezetésével nemegyszer találkozott vele Serény László lakásán, ahol csodálkozva hallgatták a nagy utazó-tudós érdekes, népszerű előadásait; mindig szívesen fogadta az érdeklődő látogatókat.

Gyakran kereste fel a szülőháza szomszédságában élő idősebb barátját, a visszavonultan élő Demény Gábort, akinél meghitt beszélgetéssel töltötte idejét.

„Mintha most is magam előtt látnám — mondta nekem a 95 éves Kocsis István bácsi —, az útfelőli házban szoktak beszélgetni. Ott ült az ablak mellett az a nagy tudós ember. Az asztalon előtte vízipipa volt. Esténként mint kisinas én vittem haza kocsival Serény László házához. Katonásan lépett le a kocsiról, és mosolyogva nyomott 20 krajcárt a kezembe.”

Gondjaiba merülve a tudós néha kísértalt a Feketeügy partjára, amint azt valamikor gyermekkorában tette. Elnézte az ott sétáló golyákat. Talán tehetett is valamilyen megjegyzést szóban vagy csak gondolatban, mert a mezőn közelében dolgozó egyszerű emberek ezt látva, azt híresztelték, hogy Indiában még a golyák nyelvét is megtanulta.

Ahogy ő érezte, hogy a nép gyermeke, a nép is testvérének, gyermekének tartotta. A falu lakói először nála láttak gramofont, amit ő ismertett meg velük. Az idős emberek még századunk közepén is beszéltek arról a régi „beszélő gépről”. Az első gramofonhallgatás élményéből még dr. Györbíró László nagynénje is részesült.

Mint érdekességet beszélt el dr. Bakk István egykor apámnak a Kézdivásárhely felé kocsikázó Bálint házaspár nyújtotta látványt: „A sárga homokfutó kocsi hátsó ülésén feszes testtartással ült egymás mellett a Bálint házaspár. Vállukról világos színű bő gallér omlott térdükre. Fejükön drapp színű trópusi sisak magasodott. Egyik kezük az oldaluk mellett lévő esernyő fogóján pihent.” (Ez az esernyő jó állapotban Dobolyi Zoltánné Bakk Amália örökséseinél van, melyet fényképeivel és gyászjelentésével együtt őriznek.) Ezt a látványt a falu népe hamar megszokta, csupán a kézdívasárhelyi járókelőknek tűnt fel. Függetlenül attól, hogy öltözködési kultúrája eltért az átlagtól, ő maga szerény, barátságos ember volt. Gyűlölte a hazug embert, és került a képmutató ember társaságát is.

Számtalanszor juttatta kifejezésre szentkatolnai látogatói előtt is, hogy a népek csak akkor fogják igazán tisztelni egymást, ha kölcsönösen ismerik egymás életét és kicserélhetik gondo-

¹⁰ Székely Nemzet 1901. 193. sz.

lataikat. Az anyanyelv mellett egyedüli idegen nyelvnek az eszperantót ajánlotta, hogy mint nemzetközi nyelv a népek közti kapcsolatteremtésben kiküszöbölne a sok idegen nyelv elsajátításával járó fáradságot. A kolozsvári tudományegyetem lelkes hallgatóinak kérésére eszperantó nyelvtant sokszorosított, és eszperantó tanfolyamot indított.

A korabeli diáklapban olvassuk: „... az egyetemi ifjúság körében igen sokan elhatározták, hogy az eszperantó nyelvet elsajátítják...”¹¹

A harmincas években Baka László tanító egy évfázóra azt a Bálint Gábor által tamilból fordított verset szavaltatta, amelyet a tudós a kolozsvári egyetemen 1894. február 19-i székfoglalóján a pályaválasztó hallgatóknak ajánlott:

„Határtalan a tudomány
S a tanulók napja csak néhány.
Sok a baj, ha elgondolod,
Tanuld hát a neked valót.
Követve az okos hatyút,
Mely tejes vízből tejet ivott.”

Az anyagiakban igénytelen tudós volt, pedig ha hatalmas tudását más irányban kamatoztatta volna, mérhetetlen vagyonra tehetett volna szert, de őt nem a pénz, hanem nemzetének múltja érdekelte. Idős korában három dologra volt büszke: szentkatolnai előnevére, amellyel a faluhoz való kötődésén kívül székely magyarságát fejezte ki; tiszteletbeli doktori címére, amellyel a kolozsvári tudományegyetem az iránta való elismerését juttatta kifejezésre, végül azokra a tudományos munkáira, amelyeket előtte senki sem végzett el.

A tudós szentkatolnai látogatásai egyre gyűrültek, míg végre elmaradtak. Egy évvel nyugalmomba vonulása után, Temesváron a Piffli házban, a régi Hunyadi út 14. szám alatt hunyt el 1913. május 26-án, 69 éves korában.

A nagy utazónak halála után is vándorolnia kellett. Tévedésből koporsóját a vonat Kézdivásárhely helyett Marosvásárhelyre vitte. Holtteste csak ezzel a kerülővel jutott Kézdivásárhelyre, ahol a református temetőben helyezték örök nyugalomra.¹²

Bár a tudományt szolgáló élete sokban hasonlított a Kőrösi Csoma Sándoréhoz, emléke csaknem feledésbe merült. A lexikonok hiányosan vagy egyáltalán nem emlékeztek meg róla, így az 1981-ben kiadott *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* sem, holott „emlékezete” — e kötetben is találunk rá bizonyítékokat — halála után is élt szűkebb pátriájában.

Ahogy élete során Bálint Gábort Erdélyben és szülőföldjén, Háromszéken, Szentkatolnán földijeinek, barátainak szeretete övezte, úgy ma is, több évtizeddel halála után ugyanolyan szeretettel kell őriznünk emlékét. Emlékezni nemcsak jogunk, de kötelességünk is. Más kultúrákat is csak akkor tudunk igazán értékelni, ha előbb megismertük a magunkét, azt ápoljuk és életben is tartjuk. Különben — amint Bálint Gábor maga mondta: „Az, aki tudományával, még ha nyelvészeti is az, valamely nemzetnek nem emelésére, hanem önbizalmának csökkenésére törekszik, nem kenyeret érdemel azon nemzet részéről, hanem egyebet.”¹³

Így emlékezünk Bálint Gáborra, hogy emlékeztessünk!

¹¹ Kolozsvári Egyetemi Lapok 1897. okt. 2.

¹² Bálint Gábor életútjáról és munkásságáról, illetve a szülőfalu emlékezetében élő alakjáról lásd Bakk Pál: *Feljegyzések Bálint Gáborról*. Korunk 1969. 12.

¹³ Székely Nemzet 1896. 1. sz.

Bálint Gábor, Pröhle Vilmos és a japán-magyar nyelvhasznítás története

1. 150 év telt el azóta, hogy 1844. március 13-án megszületett Bálint Gábor (1844–1913) a Háromszék megyei Szentkatolnán (Catalina, ma Románia), az akkori Magyarország keleti szélén. A székely tudós, miután több mint egy évtizedig hányódott Európában és Ázsiában, visszatért hazájába, és a kolozsvári Királyi Ferenc József Tudományegyetemen az urál-altaji összehasonlító nyelvészet tanáráként oktatott az 1893/94. tanév 2. felétől az 1911/12. tanévig. 1977-ben Ligeti Lajos a *Gombocz Zoltán mint turkológus* című cikkében a következőket írta: „Bálintot az altaji nyelvek érdekelték csupán, használható, jó anyagot közölt törökből (kazáni tatárból) és mongolból (burjátból). Összehasonlító nyelvészetből csak meghökkentően dilettáns műveket produkált (magyar-mongol, magyar-dravida, magyar-kabard nyelvrokonság). Az ő helyére került 1914-ben Gombocz Zoltán, megjelenése a katedrán alig mérhető színvonal-emelkedést jelentett.”¹ György Lajos irodalomtörténész pedig, aki 50 évvel ezelőtt előadást tartott Bálint életéről és munkásságáról születésének 100. évfordulója alkalmából, arról szolt, hogy „A méltánytalanság ott érte Bálint Gábort, amikor tévedései mögött nem látták és nem is becsülték meg azt a pozitív értékanyagot, amelyet Oroszországban és Ázsiában, nagy tudással és kifogástalan módszerrel, a tudomány számára hozzáférhetővé tett.”² Munkái egyes részeinek értékét mutatja, hogy az utóbbi évtizedekben török, mongol és mandzsu vonatkozású műveit utánnomásból vagy kéziratából megjelentetik.³

Az alábbiakban először Bálintnak egy terjedelmes dolgozatáról szeretnék szólni, amely a japán-magyar nyelvhasznítás történetének szempontjából érdekes, és tudtommal az ismeretlenség homályában hever. Ismeretes, hogy a székely nyelvész tagja lett Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójának, amely 1877 decemberében indult Triesztből, de egyedül ő indult vissza hamarabb Európába, 1878 tavaszán. György Lajos azt állítja, hogy Bálint Sanghajból „Japánba is átnézett”.⁴ Maga Bálint azonban a „*Minő fajúak a japánok (nipponiak)?*” című, 1894-ben megjelent cikkében⁵ nem szól japáni tartózkodásáról, amikor a japánokkal való első (1872-ben Szentpétervárott) és második (1878-ban Sanghajban) találkozásáról beszél, és 1878-ban még a „legkisebb gondot sem” fordította a japán nyelvre. Később pedig ez a nyelv nagyon foglalkoztathatta őt, és a fent említett 1894-es cikkében azt írja, hogy „Több mint 800 (nyolcszáz) magyar alapszónak társait tudom kimutatni a nipponi nyelvben”. Ezen szövegyeztetései néhány év múlva valóban napvilágot láttak, de — úgy tűnik — nem szerzett tudomást róluk a magyar tudomány világa.

Ezzel kapcsolatban említést érdemel az, hogy tudósunk a kolozsvári egyetemen, ahol főleg altaji nyelvekről adott elő, az egyetemi tanrend szerint az 1895/96. tanévtől nyolc féléven keresztül tanított japán nyelvet is heti két órában.⁶ Az 1895/96. tanév 1. félévére vonatkozó tanrend a következő órát hirdeti: Kabard nyelvtan. Heti egy óra. | Nipponi nyelvtan. Heti 2 óra. | Török-tatár nyelvtan és szövegolvasás. Heti 2 óra. | Ta hio (A nagy tan) mandzsu nyel-

¹ MNy. LXXIII, 396.

² György Lajos: *Bálint Gábor emlékezete*. Egy kolozsvári egyetemi tanár oroszországi és belsőázsiai nyelv-tanulmányai. Kolozsvár 1945. 29; 1. még Zágoni Jenő: *130 éve született Szentkatolnai Bálint Gábor*. Aluta VI/VII (1974/75), 373-89.

³ L.: Louis J. Nagy: *Acta Orientalia* IX (1959), 311-27; G. Kara: *Narody Azii i Afriki* 1962/1, 161-4; *Bálint Gábor keleti levelei*. Bevezetővel újra közreadja Kara György. Bp., 1973.; *Wolgatatarische Dialektstudien*. Textkritische Neuausgabe der Originalsammlung von G. Bálint 1875-1876. Hrsg. von A. Berta. Bp., 1988.

⁴ I. m. 17.

⁵ Erdélyi Múzeum XI, 584-5.

⁶ György (i. m. 22.) csak négy félévről beszél.